

הערות על שיטות הרמב"ן והרא"ש בחזקת ג' שנים

איתא ברמב"ן ב"ב מב ע"א "דטעמא דחזקה לאו משום איזדהורי דידיה בלחוד אלא כיון דהאי שתיק, רגלים לדבר אלא שבתוך שלש אמרינן ליה למחזיק אחוי שטרך ולאחר שלש כיון דלא מזדהר ביה טפי איתרע ליה האי טענה ואמרינן לא לחנם שתק". והנה הטענה אחוי שטרך מוזכר בב"ב לג ע"ב ויש לברר דברי הרמב"ן ע"פ הסוגיא שם.

איתא שם: "ההוא דאמר ליה לחבריה מאי בעית בהאי ארעא אמר לה מינך זבני ואכלתיה שני חזקה. אזל אייתי סהדי דאכלה תרתי שני אמר רב נחמן הדרא ארעא והדרי פירי. אמר רב זביד אם טען ואמר לפירות ירדתי נאמן. לאו מי אמר רב יהודה האי מאן דנקיט מגלא ותובליא ואמר איזיל איגדריה לדיקלא דפלניא דזבניה ניהלי מהימן לא חציף איניש דגזר דיקלא דלאו דיליה, הכא נמי לא חצי. איניש למיכל פירי דלאו דיליה". ותוס' מפרשים הטענה של לפירות ירדתי דנאמן משום "שכבר אכלו וזה (המ"ק) בא להוציא" ולכן סברת לא חציף לא מהני על פירות לאחר מכאן, כיון דאינו מוחזק בהם.

הגמ' ממשיכה ומקשה על רב זביד: "א"ה ארעא נמי?"; ומתריך "ארעא אמרינן ליה אחוי שטרך". תוס' מפרשים דכוונת הגמ' היא דבטענת מינך זבני אינו מובן למה הדרא פירי, לימא לא חציף איניש למיכל פירי דלאו דיליה. והגמרא מסבירה דאינו נאמן אלא בפירות שלקט כבר אבל מכאן ואילך אינו נאמן, וכ"ש דאינו נאמן על הקרקע ופשוט לגמ' דארעא הדרא. לכאורה, תוס' סברו דקרקע לעולם בחזקת בעליה עומדת ולעולם היורד תמיד בא להוציא הקרקע מחזקת מ"ק. אבל הרמב"ן מפרש קושית הגמ' באופן אחר, וז"ל "ארעא נמי כיון דאיהו מוחזק בגווה ליהמניה ואוקמה היכא דקיימא" עכ"ל. הנה להרמב"ן, כיון דלא חציף איניש למיחת לארעא דלאו דיליה יש ה"א דהמוחזק נאמן כשטען מנך זבני ועל זה מתריך הגמ' ארעא אמרינן ליה אחוי שטרך. לכאורה זה גופא סברת הרמב"ן בדף מב ע"א דאי לאו דיש טענה דאחוי שטרך, המחזיק מוחזק בקרקע ואחר שלש שנים איתרע האי טענה.

בסוגיא זה הרא"ש בסי' כ כתב "א"ה ארעא נמי פירוש אי טעין זבינתה מינך לא נוציא ממנו הפירות מהאי טעמא. ארעא אמר ליה אחוי שטרך...". הרי מבואר דהרא"ש מפרש הגמ' כתוס' וסבר דהמחזיק לעולם אינו מוחזק בקרקע.

נראה דהרא"ש אזיל לשיטתו כשכתב סי' א' דחזקת ג' שנים הם תקנה דרבנן. (ע"ע תוס' הרא"ש ב"מ קי ע"א ד"ה ואמר לקוחה היא בידי הכי נמי דמהימן דמדויק נמי שם דחזקת ג' שנים היא תקנת חכמים¹). ונראה שהמחלוקת היסודית בין הרמב"ן בדף מב ע"א לבין הרא"ש בסי' א' תלויה בקריאת הסוגיא בדף לג ע"ב.²

איתא בריטב"א (ב"ב כח. ד"ה מניין) "אם תפיסתן רריה כמטלטלין שלא היו הבעלים שותקים תיהוי חזקתן לאלתר..." בדף כט ע"א ד"ה אלא אמר רבא, הריטב"א כתב עוד "דשורת הדין כיון שזה מחזיק בקרקע ואוכל בשופי גמור יודעים הבעלים ואינן מוחזין דין הוא שתהא ראייה אפילו באכילה אחת כעין שהתפיסה ראייה במטלטלין..." נראה דיש להוכיח דהרמב"ן אינו סובר כהריטב"א דברגע אחד יש למחזיק מוחזקות על הקרקע אם לאו דאמרינן אחוי שטרך.

כשרב זביד אמר אם טען לפירות ירדתי נאמן, הוא מביא ראייה מרב יהודה. והקשה הרמב"ן "אי קשיא התם (רב יהודה) משום דאמר מעיקרא הכי הוא דנאמן (ודלא כתוס' שמפרש "אמר" כלאו דוקא) איכא למימר הכא נמי כיון דמשיך זמנה מיפרסמא מילתא דאכילה ולא חציף למיכל ארעא דלא דיליה". (הרמב"ן מביא תירוץ אחר, אך נראה מלשונו שהרמב"ן מעדיף תירוץ זה.) ומבואר דהמחזיק צריך להמשיך אכליתו לאפשר הסברא דלא חציף. השיעור הנצרך להמשיך האכילה לפרסם החזקה אינו מבואר, אבל נראה פשוט שאינו לאלתר כלשון הריטב"א (כח.).

¹ וז"ל שם בד"ה ואמר לקוחה "שתקנו חכמים דחזקת שלש שנים עומדת במקום שטר".

² ואכן קשה לי שיטת הריטב"א דבריטב"א הנ"ל הוא סבר שיש תפיסה בקרקע ומביא ראייה מדף לג: בזה הלשון "וכן אמרו לפנינו אי הכי ארעא נמי ומהדרין ארעא א"ל אחוי וכו' כנ"ל, וכן פי' לפני מורי הרא"ה נר"ו אבל בסוגיא שם הוא מפרש כתוס' והרא"ש וז"ל "א"ה ארעא נמי, אומר רבינו נר"ו שהנכון כדברי המפרשים דהכא לאו מארעא ממש פרכיה שיהא נאמן לזכות בגוף הקרקע, דהא ליתא, דהא אפילו בפירי אינו נאמן אלא לגבי הפירות שכבר תפס ברשותו, אלא הכי פירושו דכי טעין טענת ארעא נמי יהא נאמן לגבי הפירות ואפילו כשאכל בעדים ואמאי אמרינן דהודא ארעא והודא פירי, ופרקינן דארעא איכא חזקה אחרייתא כנגדו דאמרינן ליה אחוי שטרך, ופרכינן א"ה כי טעין נמי שירד לפירות נימא ליה הכי דקס"ד דמאן דנחית לפירי עביד מיניה שטרא, ופרקינן דשטרא לפירי לא עבדי אינשי, וכן פירש הר"ז ד"ל."

לכאורה אין לתרץ דהריטב"א לעולם סבר שיש תפיסה בקרקע ורק מפרש דארעא לאו דווקא מפני איזה טעם מסוגיא דף לג: מתרי טעמים. חדא, דזה אינו משמע מלשון הריטב"א בדף לג: ועוד דסוגיא דהתם איירי בגברא שהחזיק בקרקע שלש שנים למה אין לו זכות לגוף הקרקע אלא דטענת אחוי שטרא ריעא חזקתו, וצ"ע.